

DOI: 10.32347/2076-815x.2023.82.64-72

УДК 725.622.721.33(477.63)

к.т.н., доцент **Вяткін К.І.**,

vyatkin.k.i@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3002-5669,

Колодезний А.В.,

andrewkolodeznyi@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1737-4709,

Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова,

РОЗВИТОК АГЛОМЕРАЦІЙ ЯК ЕЛЕМЕНТ МІСТОБУДІВНОГО ПЛАНУВАННЯ

В умовах децентралізаційного розвитку процеси забезпечення управління територіальним плануванням мають нові завдання та виклики. Із початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України тисячі квадратних метрів територій опинилися у зоні активних бойових дій. Відновлення цих територій, повернення мирного життя, забезпечення комфортних умов проживання населення стане базовим пріоритетом післявоєнної відбудови України. Крім того, тисячі людей стали вимушеними переселенцями та біженцями, що суттєво вплинуло на соціально-економічні процеси територіального розвитку. Розриви зв'язків кооперації, логістичних ланцюгів, закриття та переміщення бізнесу сформували нову систему реалій територіального розвитку. Повернення населення на території, що зазнали найбільших руйнувань можливо лише завдяки орієнтації на людиноцентричне управління як елементу територіального розвитку, що базуватиметься на врахування сучасних запитів населення до комфорту та безпеки житла, місця роботи, відпочинку тощо. Новим викликом для територіального розвитку стануть аспекти психологічної реабілітації, які, як пріоритетне завдання для держави та місцевих органів влади, мають бути вбудовані у сучасну систему міського планування. Враховуючи актуальність та формування нових запитів українського суспільства до розвитку територій, було визначено тему дисертаційного дослідження. Зокрема, процеси розвитку агломерацій, як провідного світового тренду містобудування, планується запропонувати як основу післявоєнної відбудови з метою забезпечення конкурентоспроможності територій та їх відповідності новим викликам сьогодення.

Ключові слова: містобудівна система; післявоєнна відбудова територій; управління розвитком територій; розвиток агломерацій

Постановка проблеми. Розвиток суспільства передбачає нові виклики до систем територіального планування. Зміна соціально-економічних процесів, розвиток технологій, формування нових запитів суспільства визначають трансформацію пріоритетів територіального планування. Процеси планування територій визначають аналіз тенденцій розвитку суспільства та підбір механізмів для забезпечення комфортної життєдіяльності. Відповідно, зміна суспільних умов та нові суспільні виклики передбачають необхідність пошуку нових механізмів для реалізації процесів управління територіями. Важливими аспектами розвитку територій є забезпечення цілей сталого розвитку, визначення нових запитів та трансформація тих, які вже існують. Отже, зважаючи на необхідність розробки нових механізмів територіального планування в умовах глобальних змін та трансформацій, у статті розробляються пропозиції, засновані на аналізі причинно-наслідкових зв'язків тенденцій розвитку суспільства та процесів управління територіями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ретроспективний аналіз процесів територіального розвитку та систем містобудівного планування, що проводиться у статті, було розроблено на основі аналізу та групування гіпотез низки авторів: М. Дьомін, М. Биваліна, М. Габрель, К. Вяткін, А. Уль, О. Мельник, Ю. Мельник, Л. Вакулук, О. Грибок, Х. Домхард, Л. Бензель, Т. Ківіт, М. Проске, С. Чек, Т. Веїх та інші [1-5]. Формування процесів розвитку агломерацій, що розглядається у статті, розглянуто докладно на основі аналізу літературних джерел, зокрема: Т. Несторенко, М. Веїрзбік, Н. Лисяк, М. Мельник, Н. Суніра-Ростун, А. Дзюбіна, О. Завальний, А. Панкєєва, Т. Черносова, К. Вяткін, М. Габерль та інші автори [6-10].

Мета та завдання. Метою дослідження є визначення тенденцій розвитку територій шляхом аналізу причинно-наслідкових зв'язків та виділення факторів впливу, зокрема, визначення місця та ролі процесів розвитку агломерації у забезпеченні сучасних суспільних запитів.

Для досягнення поставленої мети у статті вирішуються наступні завдання:

- проведення ретроспективного аналізу впливу суспільних трансформацій на системи містобудівного планування,
- визначення факторів впливу на системи містобудівного розвитку,
- формування пропозицій розвитку агломерацій в умовах сучасних викликів та перспектив.

Виклад основного матеріалу. Розвиток містобудівних систем має пряму залежність від запитів суспільства. Аналізуючи трансформаційні процеси суспільного розвитку можна визначити причинно-наслідкові зв'язки розвитку процесів містобудування та територіального планування. У різні історичні

період формувалися різні процеси розвитку територій. Все залежало від запитів економіки. Можна навести наступні приклади. Розвиток сільського господарства передбачав концентрування населення у районах, що мали сприятливі природно-кліматичні умови. Зокрема, розміщення великих міст у стародавніх цивілізаціях обов'язково супроводжувалося близькістю до річки як джерела питної води та можливості зрошення сільськогосподарських культур. Яскравим прикладом такої цивілізації, яка суттєво залежала від вод однієї річки є Єгипет – первісна цивілізація стародавніх Єгиптян осіла вздовж узбережжя Нілу, що допомогло їм у процесах розливу збирати декілька врожаїв сільськогосподарських культур на рік. Саме ця природна особливість системи розселення на початку розвитку первинних цивілізацій забезпечила Єгипет потужною ресурсною базою для зростання та розвитку.

Важливим елементом розвитку міст у часи смут та нестабільності був пошук безпечного місця для проживання населення, наприклад, на пагорбах, які слугували природнім кордоном для загарбників, а з їх висок добре простежувалася місцевість, що дозволяло заздалегідь побачити ворога. Наприклад, місто Київ як одне із найстародавніших міст Європи було засноване на пагорбах, що дозволяло місту мати потужну оборону не лише створену людськими руками (мури, вали, стіни), але і природний захист.

Розвиток торгівлі та формування торгових шляхів для перевезення товарів із Азії в Європу, створило нові умови для розвитку міст – формування великих міст на основних торговельних шляхах. Ці міста слугували як прихистком для торговців у довгих торгових подорожах, приймаючи каравани із товарами, худобою, для відпочинку і поновлення сил. Крім цього, такі міста ставали центрами торгівлі, адже в них проходили обміни, продажі, формувалися великі ринки, що стали центром міждержавної торгівлі.

В добу Великих географічних відкриттів активний розвиток припав на ті держави, які мали вихід до океану та займалися мореплаванням. Із вивезенням із колоніальних територій ресурсів, найбільшого розвитку набували міста-порти на узбережжях морів та океанів, які збагачувалися за рахунок світової торгівлі, що проходила через них, були центрами світового економічного розвитку, відповідно, активно розвивалися та привертати до себе увагу торговців зі всього світу. Прикладами таких міст можуть бути міста доби Великих географічних відкриттів у Португалії, Іспанії, Франції, Англії (Великобританії), Італії.

Із початком промислового розвитку, формуванням нових технологій відбулася значна суспільна трансформація – ліберальні політичні системи шляхом реалізації основних своїх характеристик – формування соціально-економічної політики на умовах користі для більшості зацікавлених груп – сприяли застосуванню інновацій в економіці. Першою такою системою

інноваційного розвитку стала трансформаційна система в Англії після Промислової революції. Основою ідеєю Промислової революції було впровадження нових технологій у економічний розвиток з метою переведення кустарного виробництва на конвеєрне виробництво. Результатами такої зміни стала можливість збільшувати обсяги виробництва товарів, активізувати їх експорт у різні країни світу. Відповідно, із початком промислових революцій, основою яких було застосування інноваційних технологій, ресурсна складова формування системи розселення вже не мала ключової ролі. Тепер населення тягнулося туди, де застосовувалися технології, адже саме в високотехнологічних виробництвах спостерігається найвища додана вартість, відповідно найвища прибутковість. Розвиток промисловості призвів до суттєвих суспільних трансформацій. Формування великих підприємств передбачало створення навколо них осередків проживання робочої сили. Так почали формуватися перші міста нового формату – із промисловим центром та обслуговуючим цей промисловий центр забудовою та інфраструктурою. Якщо до початку промислової революції в Англії більшість населення займалося сільським господарством та проживало у сільській місцевості, то після запровадження конвеєрного виробництва, співвідношення кількості людей, що проживало у сільській місцевості до кількості населення міст стало різко змінюватися. Вивільнення робочої сили із сільської місцевості шляхом автоматизації сільськогосподарського виробництва передбачало формування передумов урбанізації, оскільки центрами тяжіння ставали міста. Отже, можемо спостерігати процеси економічного розвитку в тих країнах, які в цей період впроваджували інноваційні технології, переходячи до конвеєрного виробництва, наприклад, Англія, Франція, Німеччина.

Випробуванням для системи територіального розвитку стали події Першої та Другої світової війни, коли усі система планування та управління територіями була зруйнована, було зруйноване житло, інфраструктура. Розпочався процес відбудови із формування нових центрів тяжіння. Із переходом від індустріального до постіндустріального розвитку новими центрами тяжіння ставали міста, які розвивали сферу обслуговування, а пріоритетом для населення ставала комфортність та якість життя.

Новим викликом для процесів урбанізації та розвитку системи територіального планування стало зростання кількості населення планети. Станом на 14 липня 2022 року за статичними даними Організації Об'єднаних Націй кількість населення планети перевищила 8 мільярдів осіб. Після завершення Другої світової війни ця цифра зростала у геометричній прогресії. Аналітики стверджують, що ресурсний потенціал планети може забезпечити не більше 11 мільярдів осіб, отже заселеність Земної кулі знаходить у критичних

межах. Такі тенденції відбиваються і на процесах розвитку містобудівних систем. Країни, що мають найбільшу щільність населення розташовані в Азії, Латинської Америки та Африці. Саме ці регіони характеризуються розвитком «молодих» та активно зростаючих мегаполісів. У результаті тяжіння населення до цих міст утворилися ряд проблем, що є характерними для сучасних мегаполісів:

- забрудненість навколишнього середовища, в першу чергу, через викиди в атмосферу парів від автомобільного транспорту,
- некоординований автомобільний трафік, утворення заторів та ускладнення руху по місту,
- розслоювання населення на різні соціальні групи, що є яскраво вираженим у великих містах,
- нераціональна забудова, яка не дозволяє забезпечити комфортне проживання населення,
- ущільнення забудови,
- утворення нетрів (територій, де проживають найбільш вразливі верстви населення, які є все ж таки частиною міської території),
- проблеми зайнятості та безробіття в умовах перенаселення,
- проблеми забезпечення комунальними послугами,
- проблеми трудової міграції,
- проблеми безпеки та охорони правопорядку,
- високий рівень стресу та психологічні проблеми у жителів мегаполісів.

Аналізуючи визначені вище проблеми розвитку крупних мегаполісів сьогодні дозволяють визначити як одним із шляхів вирішення таких проблем створення умов для розвитку прилеглої до мегаполісів території, що дозволить децентралізувати процеси тяжіння населення, розвантажити великі мегаполіси та збалансувати розвиток територій різного рівня.

Такою формою збалансованого розвитку можуть стати агломерації. У широкому розумінні під поняттям «агломерація» визначається територія, супутня до великого міста, розвиток якої передбачає можливості до його розвантаження шляхом переміщення частини населення за умови забезпечення їм комфортного перебування на периферійній території. Відповідно, можна зробити припущення, що розвиток агломерацій є основою збалансованого розвитку територій в умовах перенаселення центрів тяжіння – великих міст.

Прикладом, успішної реалізації процесів урбанізації можуть бути системи розселення США та країн Західної Європи. Так великі американські мегаполіси, як Нью-Йорк, Вашингтон, Бостон, Чикаго та інші утворили свої агломерації, що завдяки ефективній системі хайвеїв розтягуються на сотні кілометрів від

базового центру тяжіння. При цьому, самі великі міста залишаються центрами прикладання праці, розвитку бізнесу, підприємницької та ділової активності, спеціалізованої вищої освіти тощо. При цьому для надання важливих соціальних послуг та забезпечення населення побутовими потребами формуються додаткові центри, де можна отримати такі послуги, що прив'язані до кожної окремої адміністративно-територіальної одиниці агломерації. Європейські міста мають меншу концентрацію населення, проте система агломерацій тут дуже розвинена. Європейці віддають перевагу комфортному та екологічному проживанню, отже переваги агломерацій у Західній Європі можна визначити наступні:

- приватні будинки із озелененою територією,
- більше вільного місця та простору,
- відсутність занадто напруженого автомобільного транспорту при мобільній доступності до центрів прикладання праці,
- екологічність місць розміщення: відсутність промисловості, об'єктів, що шкодять екології,
- можливість створення автономних систем опалення та електроспоживання шляхом застосування зеленої енергетики, що дозволяє економити та забезпечувати комфортні умови проживання,
- вищий рівень безпеки проживання,
- формування умов для психологічного комфорту та зниження рівня стресу у порівнянні із великими мегаполісами.

Аналізуючи процеси розвитку агломерацій було визначено, що ця система є ефективною в умовах нових суспільних викликів. Її практичне впровадження дає гарні результати та зарекомендувало себе цікавим для формування споживчого попиту у населення щодо такої системи планування територій. Відповідно, на основі проведеного аналізу можна визначити наступні рекомендації щодо можливості вирішення проблем містобудівного розвитку шляхом формування агломерацій, зокрема:

- збалансування щільності розміщення населення шляхом формування умов для процесів децентралізації,
- часткове вирішення екологічних проблем,
- підвищення рівня комфортності проживання населення,
- забезпечення процесів енергоефективності,
- зростання долі озелених територій у рамках урбанізованого простору,
- формування умов для якісного соціального забезпечення населення, зокрема, надання освітніх, медичних та інших послуг,
- створення екологічного урбанізованого екопростору гармонійної взаємодії природи та техногенних процесів.

Отже, визначивши тенденції розвитку урбанізованих просторів доцільно зауважити ефективність використання принципів побудови агломерацій на рівні систем містобудівного планування.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було визначено причинно-наслідкові зв'язки між розвитком суспільства та трансформаційними процесами у плануванні міст та територій. Аналіз сучасних тенденцій розвитку міст дозволив визначити роль процесів розвитку агломерацій у забезпеченні балансу техногенного впливу та збереження природних властивостей екосистем. У подальших дослідженнях планується поглибитися у процеси розвитку агломерацій та визначити системи факторів впливу на їх формування як елементу містобудівного планування.

Список використаних джерел:

1. Проблеми та методи модернізації районів масової житлової забудови 60-70-х років (на прикладі м. Києва) / М.М. Дьомін, М.В. Биваліна // Містобудування та територіальне планування. - 2005. - Вип. 21. - С. 67-75.
2. Габрель М.М. Підвищення ефективності містобудівних рішень в організації приміських територій: монографія / М.М. Габрель. – Львів: СПОЛОМ, 2014. – 272 с.
3. Вяткін К.І. Модель планування території новостворених об'єднаних територіальних громад / Е.А. Шишкін, К.І. Вяткін, В.В. Івасенко, А.М. Панкеева, А.П. Гулакова // 10th International Scientific Conference “Science progress in European countries : new concepts and modern solutions”: Papers of the 10th International Scientific Conference. October 25, 2019, Stuttgart, Germany. pp. 84–92. ISBN 978-3-944375-22-9.
4. Уль, А., Мельник, О., Мельник, Ю., Вакулюк, Л., & Грибок, О. (2021). Концепції як інструмент просторового планування. Досвід Німеччини. Містобудування та територіальне планування, (77), 458–474. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2021.77.458-474>.
5. Domhardt H.-J., Benzel L., Kiwitt T., Proske M., Scheck C., Weick T. Konzepte und Inhalte der Raumordnung. / H.-J. Domhardt, L. Benzel, T. Kiwitt, M. Proske, C. Scheck, T. Weick // ARL – Akademie für Raumforschung und Landesplanung. Grundriss der Raumordnung und Raumentwicklung. Hannover, 2011, 203-278.
6. Innovation technologies in economy and society: collective monograph. Scientific editors T. Nestorenko, M. Wierzbik – Strońska, Rafał Jendrus / Katowice, Poland: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2018. 343 s.
7. Lysiak N., Melnyk M., Syniura-Rostun N., Dzyubina A. Business environment of regions in Ukraine: Peculiarities of structural-institutional changes. Проблеми і перспективи менеджменту. 2021. Vol. 19. Iss. 1. P. 456–469.
8. Завальний, О., Панкеева, А., Черноносова, Т., & Мороз, Н. (2021). Формування міського середовища великого міста. Містобудування та територіальне планування, (78), 236–246. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2021.78.236-246>.
9. Вяткін, К. (2021). Етапи розвитку містобудівних систем: ретроспективний аналіз та тенденції. Сучасні проблеми Архітектури та Містобудування, (59), 189–202. <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.59.189-202> DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.59.189-202>
10. Габрель М.М., Габрель М.М. (2019). Обґрунтування Концепції просторової організації та розвитку Львова // Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб. К.: КНУБА. № 71, с. 81–104

Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor **Kostiantyn Viatkin**,
Postgraduate **Kolodezny A.**,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

AGGREGATION DEVELOPMENT AS AN ELEMENT OF URBAN PLANNING

In the conditions of decentralized development, the processes of ensuring the management of territorial planning have new tasks and challenges. With the beginning of the full-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine, thousands of square meters of territory were in the zone of active hostilities. Restoration of these territories, return of peaceful life, provision of comfortable living conditions for the population will become the basic priority of the post-war reconstruction of Ukraine. In addition, thousands of people became forced migrants and refugees, which significantly affected the socio-economic processes of territorial development. Breaks in cooperation ties, logistics chains, business closings and relocations formed a new system of realities of territorial development. The return of the population to the territory that suffered the greatest destruction is possible only thanks to the orientation to people-centered management as an element of territorial development, which will be based on taking into account the modern requests of the population for the comfort and safety of housing, workplace, recreation, etc. A new challenge for territorial development will be the aspects of psychological rehabilitation, which, as a priority task for the state and local authorities, should be integrated into the modern urban planning system. Taking into account the relevance and formation of new requests of Ukrainian society for the development of territories, the topic of the dissertation research was determined. In particular, the processes of the development of agglomerations, as a leading world trend of urban planning, are planned to be proposed as the basis of post-war reconstruction in order to ensure the competitiveness of the territories and their compliance with the new challenges of today.

Key words: urban planning system; post-war reconstruction of territories; territory development management; development of agglomerations

REFERENCES:

1. Problemy ta metody modernizatsii raioniv masovoi zhytlovoi zabudovy 60-70-kh rokiv (na prykladi m. Kyieva) / M.M. Domin, M.V. Byvalina // *Mistobuduvannia ta teryt. planuv.* – 2005. – Vyp. 21. – S. 67-75 {in Ukrainian}

2. Habrel M.M. Pidvyshchennia efektyvnosti mistobudivnykh rishen v orhanizatsii prymyskykh terytorii: monohrafiia / M. M. Habrel. – Lviv: SPOLOM, 2014. – 272 s. {in Ukrainian}

3. Viatkin K.I. Model planuvannia terytorii novostvorenykh obiednanykh terytorialnykh hromad / E.A. Shyshkin, K.I. Viatkin, V.V. Ivasenko, A.M. Pankeieva, A.P. Hulakova // 10th International Scientific Conference “Science progress in European countries : new concepts and modern solutions”: Papers of the 10th International Scientific Conference. October 25, 2019, Stuttgart, Germany. pr. 84–92. ISBN 978-3-944375-22-9 {in Ukrainian}

4. Ul, A., Melnyk, O., Melnyk, Yu., Vakuliuk, L., & Hrybok, O. (2021). Kontseptsii yak instrument prostorovoho planuvannia. Dosvid Nimechchyny. Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia, (77), 458–474. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2021.77.458-474> {in Ukrainian}

5. Domhardt H.-J., Benzel L., Kiwitt T., Proske M., Scheck C., Weick T. Konzepte und Inhalte der Raumordnung. / H.-J. Domhardt, L. Benzel, T. Kiwitt, M. Proske, C. Scheck, T. Weick // ARL – Akademie für Raumforschung und Landesplanung. Grundriss der Raumordnung und Raumentwicklung. Hannover, 2011, 203-278. {in German}

6. Innovation technologies in economy and society: collective monograph. Scientific editors T. Nestorenko, M. Wierzbik – Strońska, Rafał Jendruś / Katowice, Poland: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2018. 343 s. {in English}

7. Lysiak N., Melnyk M., Syniura-Rostun N., Dzyubina A. Business environment of regions in Ukraine: Peculiarities of structural-institutional changes. Проблеми і перспективи менеджменту. 2021. Vol. 19. Iss. 1. P. 456–469 {in English}

8. Zavalnyi, O., Pankeieva, A., Chernonosova, T., & Moroz, N. (2021). Formuvannia miskoho seredoyvshcha velykoho mista. Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia, (78), 236–246. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2021.78.236-246> {in Ukrainian}

9. Viatkin, K. (2021). Etapy rozvytku mistobudivnykh system: retrospektyvnyi analiz ta tendentsii. Suchasni problemy Arkhitektury ta Mistobuduvannia, (59), 189–202. <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.59.189-202> DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.59.189-202> {in Ukrainian}

10. Habrel M.M., Habrel M.M. (2019). Obgruntuvannia Kontseptsii prostorovoi orhanizatsii ta rozvytku Lvova // Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia : nauk.-tekhn. zb. K.: KNUBA. № 71, c. 81–104 {in Ukrainian}